

самостійнай славянської мови, а викарыстанне стылістычных памет да цэўных лексем – падкрэсліць фарміраванне нацыянальнай лексічнай самабытнасці гэтай мовы пры ўжыванні ў розных моўных сітуацыях.

ЛІТАРАТУРА:

1. Пыпин А.Н. История русской этнографии. Т. 4: Белоруссия и Сибирь / А.Н. Пыпин. – Минск: БелЭн, 2005. – 256 с.; 2. Русанівський В.М. Історія української літературної мови / В.М. Русанівський. – К.: «АртЕк», 2002. – 424 с.

Непон-Айдачич Л.В. (Київ, Україна)

Стереотипні риси братків у польській мові та культурі, реконструйовані на базі їх номінацій

Автор реконструює стереотипні риси братків у польській мові та культурі на підставі аналізу польських літературних, діалектних та історичних назв квітки братки (Viola tricolor). Автором виділено кілька груп номінацій.

Ключові слова: етнолінгвістика, мовна картина світу, мовний образ квітки братки, польська мова.

Автор реконструировует стереотипные черты цветка братки в польском языке и культуре на основе анализа польских литературных, диалектных и исторических названий братков (Viola tricolor). Автор выделяет несколько групп номинаций.

Ключевые слова: этнолингвистика, языковая картина мира, языковой образ цветка братки, польский язык.

The author reconstructs stereotype characteristics of the flower pansy in the Polish language and culture on the base of analysis of the Polish literary, dialect and historical names of the flower pansy (Viola tricolor). The author defines few groups of nomination.

Key words: ethno-linguistics, linguistic image of the world, linguistic image of the flower pansy, Polish language.

Спорідненість етнолінгвістики та діалектології сьогодні не викликає сумнівів. Польська дослідниця Г. Хабрайська зазначала, що етнолінгвістика „виросла на ґрунті діалектології внаслідок подальшого “поглиблення й удосконалення дослідницьких методів лінгвістики” [20, 5]” [22, 57]. Використовуючи у своїй базі даних спільну з діалектографічною частину матеріалів, нова галузь мовознавства доповнила її додатковими джерелами „у вигляді записів фольклорних текстів і етнографічних відомостей” [22, 58]. Аналіз діалектних, фольклорних, етнографічних та лексикографічних матеріалів дозволяє вченим відтворювати фрагменти мовної картини світу.

Цілісному описові польської мовної картини світу присвячений масштабний проект зі створення „Словника народних стереотипів і символів” [28], який реалізується під керівництвом видатного мовознавця, засновника польської школи етнолінгвістики Єжи Бартмінського. Другий том цього словника, перша частина якого вже вийшла друком [28], присвячений рослинам. Лексика, що стосується живої природи, віддавна привертає увагу дослідників, проте в галузі вивчення польського мовного образу квітів зроблено ще небагато. Серед етнолінгвістичних студій, в яких розглядаються питання польських мовних стереотипів окремих квітів, слід назвати монографію Д. Пекарчик [25], низку праць, представлених у 16 томі („Світ рослин у мові та культурі”) збірника „Мова та культура” [23]. Деякі теоретичні питання, пов'язані з вивченням мовного образу квітів, розглядали Є. Бартмінський та С. Небжеговська [15, 269-275; 16, 211-224]. У кількох наших працях реконструйовано польські стереотипи гвоздики, конвалії, незабудки, герані й квітки загалом [4-9 та ін.]. Стереотип братків у польській мові та культурі ще не був об'єктом спеціального вивчення.

Метою нашого дослідження є реконструкція стереотипних рис братків у польській мові та культурі на базі їх номінацій. Стереотип ми розуміємо як таке „уявлення про предмет, яке сформувалося в певних суспільних рамках досвіду, та яке визначає, чим предмет є, як він виглядає, діє, як розглядається людиною, а водночас уявлення, закріплене в мові, доступне через мову й належне до спільних знань про світ” [14, 9]. Для досягнення поставленої мети заплановано виконати такі завдання: проаналізувати польські літературні, діалектні та історичні назви квітки братки (*Viola tricolor*); виявити, які стереотипні уявлення про цю рослину зафіксовані в досліджуваних номінаціях. Праця виконується на матеріалі відомостей, представлених у лексикографічних і етнографічних джерелах (див. список джерел) та в аналітичних студіях (див. список літератури), а також зібраних у Етнолінгвістичному архіві Відділу текстології та граматики сучасної польської мови Інституту польської філології Університету Марії Складовської-Кюрі в Любліні (керівник відділу – проф. Є. Бартмінський).

Сьогодні загальнопольською назвою квітки, яка в науковій термінології визначається як *Viola tricolor*, є *bratki* [SJP Dor; SJP Szym] / *bratek* [USJP]. Її абсолютні відповідники представлені в українській, російській та білоруській мовах [3, 249; 19, 316]. Рідше на позначення рослини *Viola tricolor* уживається сполука *fiotek trójbarwny* [SJP Dor; SJP Szym; USJP], яка має виразно науковий характер і є буквальною перекладом латинської назви. Словосполучення *fiotek trójbarwny* містить у собі іменник-гіперонім *fiotek* ‘фіалка’ та прикметник, який визначає відмінність цього сорту фіалок

від інших. У польських діалектах та на різних синхронних зрізах функціонування польської мови побутують як варіанти наведених назв, так і відмінні номінації, мотивацію яких ми розглянемо нижче. Братки – це різновид фіалки (*Viola*) [27, 218-219], проте в польській мовній свідомості братки й фіалки існують як дві окремі рослини. На виразному розмежуванні уявлень про фіалки й братки в польській мовній свідомості наголошувала Д. Пекарчик [25, 120]. Проте, на нашу думку, повністю зигнорувати їхній зв'язок уважати не можна, адже він актуалізується в таких випадках: *potrójny fiołek* [SNZBP, 823; Linde, 166] / *potrójny fiołek* [29, 17], *flukł potroyne* [29, 17], *fioletki na poly modre i zółte* [29, 17]; *fiołek Bratek* [SNZBP, 823], *fiołek Brat z siostrą* [SNZBP, 823] / *fiołek brat z siostrą* [29, 17] / *flulek brat z siostrą* [29, 17].

Флороніми *bratki* [SNZBP, 823; SJP Dor; SJP Szym; 18, 39; 19, 247; 26, 219], *bratek* [SNZBP, 823; USJP; 19, 247; 19, 316; Karłowicz, 472-473], *braciszek* [SNZBP, 823; Karłowicz, 434], *braciszki* [SNZBP, 823] є похідними від *brat* 'брат'. Ці „назви зумовлені тим, що кожна квітка відповідних рослин має різнокольорові пелюстки, і пов'язані з казкою про брата і сестру, які, не знаючи про це, одружилися, а щоб не розлучатися, перетворилися в цю квітку” [3, 249]. На думку А. Брюкнера, найцікавіша серед питомих польських номінацій – *bratki*, адже „вона зберегла арійський синтаксис, який використовує форму множини чи двоїни одного члена неподільної пари замість обох членів (наприклад... *bratki*, це *brat i siostra* [*siostra z bratem*]...)” [18, 678]. У польській мові засвідчено також випадок зміни цілої конструкції *brat i siostra* другим її членом: *siostrzyczka* [SNZBP, 823]. А. Баньковський зазначає, що назва *bratek* уживається замість *brat-z-siostrą* „через різнокольорові пелюстки, ніби одна квітка з двох” [13, 73]. Отож, можна стверджувати, що форми *bratki*, *bratek*, *braciszek*, *braciszki* виникли внаслідок трансформації первинної назви квітки *brat i siostra* та її варіантів: *brat i siostra* [29, 17] / *brat i siostra* [SNZBP, 823] / *brat y siostra* [29, 17], *brat z siostrą* [SNZBP, 823; Linde, 166; 29, 17; 18, 39], *siostra z bratem* [18, 39] / *syostra z bratem* [29, 17]. А. Спуньнік, спираючись на працю К. Мошинського [Moszyński, 535], писала про те, що в польських, білоруських, українських говірках побутує легенда про рослину, яка ніби походить від брата й сестри, закоханих ірринною любов'ю, тому „брат перетворився на жовті квіти, а сестра – на сині” [29, 96]. Зафіксував таку легенду також О. Кольберг: „*Według podania ludowego są to brat i siostra, którzy po długim rozłączeniu spotkawszy się, nie poznali się i pobrali. Poznawszy błąd, udali się w pole i on przemienił się w żółty kwiatek, a ona w liliowy*” ('за народним переказом, це брат і сестра, які після

довгої розлуки, зустрівшись, не впізнали один одного і одружилися. Довідавшись про помилку, пішли в поле, і він перетворився на жовту квітку, а вона – на фіолетову’) [Kolberg, 260]. Легенда про кохання брата й сестри представлена не лише на рівні вірувань і обрядів, але й у пісні: „*Idźmy, idźmy w pole z chatki, / I obróćmy się w kwiatki; / Ty błękitnym będziesz bracie, / A ja w żółtej będę szacie. / Będą dzieci kwiatki rwaty, / I nas młodych wspominaty; / Ześmy tym zostali kwiatem, / Co się zowie siostra z bratem*” (‘ходімо, ходімо в поле з хатки і перетворімося на квітки; ти будеш блакитною, брате, а я буду в жовтому вбранні. Будуть дітки квіти рвати і нас молодих згадувати’) [PLA, 47].

Різні сорти братків у польських діалектах розрізняються за допомогою використання іменника *bratek* із відповідним диференціюючим означенням: *bratek oknowy* ‘садовий сорт братків’ [Karłowicz, 473], *bratek polny, dziki bratek* ‘дикий сорт братків’ [Karłowicz, 473].

На позначення братків також може вживатися лексема *dzwonki* [SNZBP, 823]. Вона широко відома у слов'янських мовах і найчастіше мотивується подібністю форми квітів відповідних рослин до дзвоників. Бутони братків (як усіх фіалкових) схожі на дзвіночки [27, 219], що могло б послужити підставою для виникнення аналізованої номінації. Дзвін же наділений властивістю відганяти нечисту силу. І ця здатність переноситься на дзвіноподібні предмети, а серед них також на квітку дзвоників (рос. *колокольчик* (*Campanula trachelium*)) [10, 550]. Польські відьми бояться квіток звіробою, званих *dzwonki* [10, 550]. Тому, цілком імовірно, що й рослина *dzwonki* ‘братки’ наділялася в польських уявленнях про неї такою захисною силою.

Про те, що браткам приписувалися магичні властивості, свідчать етнографічні записи: „*Dalej zna lud różne zioła miłosne, mające na celu pozyskanie czyichś względów lub na odwrót rozerwanie pewnych związków, jak np. bratki, głóg, lubczyk, nasięzrzał, przestęp i t.d.*” (‘далі знає польський народ любовні рослини, які мають на меті завоювання чийсь симпатії або, навпаки, розірвання певних союзів, як напр., братки, глід, любисток, вужачка, переступень та ін.’) [Fischer, 164]; „*Mamy zioła używane w miłosnych stosunkach, zioła przyspieszające albo zameżcie, albo zbliżenie się i stałe pozyskanie kochanka lub kochanki, lub też rozerwanie stosunków... są to bratki...*” (‘є в нас рослини, вживані в любовних стосунках, рослини, які прискорюють заміжжя або зближення й постійне завоювання коханого або коханої, чи також розрив стосунків... це братки...’) [Gustawicz, 206].

З огляду на те, що розпушені квіти братків мають форму, яка не нагадує дзвіночків, а також через вірування, пов’язані з властивістю

надзвичайного впливу на людей, не можна відкидати й іншого способу витлумачення появи назви *dzwonki* у братків. Так А. Спутьнік зазначає, що в тих випадках, коли квіти рослини не такої, як дзвін, форми, то їх можна розглядати як „чародійські”, адже „в говірках, зокрема, малопольських, *dzwonek* є найпоширенішою чародійською рослиною” [29, 96]. Тому щодо фіалки триколірної можна прийняти кожен спосіб виникнення назви *dzwonki*, або їх обидва як взаємодоповнюючі.

Прикладом подвійної мотивації чи процесу переосмислення вже існуючої назви аж до утворення нової може послужити низка таких назв братків: *potroyny kwiat* [29, 17] / *potrójny kwiat* [Linde, 166], *potrójny fiołek* [SNZBP, 823; Linde, 166] / *potroyny fiołek* [29, 17], *fiołki potroyne* [29, 17], *kwiat Świętej Trójcy* [SNZBP, 823; 21, 143], *trojanek* [SNZBP, 823]. Сполуки *potroyny kwiat* / *potrójny kwiat* складаються з гіпероніма *kwiat* ‘квітка’ та прикметника *potrójny* ‘потрійний’. На нашу думку, вони мотивуються будовою квітів братків, які складаються ніби з трьох частин: верхніх, бокових і нижніх пелюсток [21, 143]. Конструкції *potrójny fiołek* / *potroyny fiołek*, *fiołki potroyne* теж мають у своєму складі гіперонім братків (який водночас є гіпонімом по відношенню до лексеми *kwiat* ‘квітка’, вжитої в попередньому випадку) у формі однини чи множини – *fiołek*, *fiołki* ‘фіалка, фіалки’ – та його означення *potrójny*, *potroyne* ‘потрійний, потрійні’. Виникнення цих назв пояснюється так само, як попередніх. Натомість переосмислення вищого рівня, надання глибинного сенсу флоронімації фіксуємо в сполучі *kwiat Świętej Trójcy* ‘квітка Святої Трійці’, адже ця назва втілює ідею триєдності Бога-Батька, Бога-Сина і Святого Духа, спроектовану на тричленну будову квіткового віночка братків. Саме від іменникового кореня *troj-* ‘три-’ за допомогою частотного суфікса *-an-* та зменшувально-пестливого форманта *-ek* утворено назву *trojanek* ‘братки’. Очевидно, вона теж мотивується триелементною будовою квітки. Поєднання моделі номінації рослини на підставі особливостей її квітки із привнесенням сакральних значень дозволяє говорити про функціонування в аналізованій групі назв подвійної мотивації.

У польському, німецькому та сербському фольклорі побутує легенда про братки [див. 24, 340-341], покладена в основу такої групи номінацій: *macoszka* [SNZBP, 823], *macoszki* [19, 247] / *maceszki* [SNZBP, 823] / *macešk'i* [Sychta 5, 298] / *maczochki* [29, 17] / *maczonki* [29, 17] / *macošk'i* [Sychta 5, 298], *štifmuterk'i* [Sychta 5, 298]; *sierotka* [19, 247], *sierotki* [SNZBP, 823] / *sierotki* („*Bratki polne nazywają w Gnojnicy sierotkami...*” – ‘польові братки називають у Гнойниці сирітками’) [Udziela, 131]. Німецька казка про цю квітку розповідає: „одна мачуха (широка пелюстка цієї квітки у квітковому

келиху) запанувала в домі й не дбає про своїх падчірок. Поряд з нею сидять дві її дочки, гарно одягнені й добре влаштовані, а біля них – дві падчірки, але вже стиснені. Проте добрий Бог розгнівався через таку неправду й покарав мачуху: вона, яка раніше була вгорі, тепер потрапила вниз, та ще отримала горб (квітковий черешок), її дочки змарніли, а падчірки піднялися на верхнє місце. Тому німці називають цю рослину мачухою, а з цього джерела походять і слов'янські назви мачуха та сирітка” [2, 80]. В. Чайканович писав, що, за народною алегорією, „нижня пелюстка квітки – це мачуха, дві середні – це її дочки, а дві більші, верхні, – це її падчірки” [11, 73]. Польські етнографічні записи фіксують такий варіант легенди: „*O bratkach mówią, że to jest macocha z dwiema córkami i dwiema pasierbicami. Macocha, którą ma przedstawiać górny płatek u korony, siedzi na dwóch stołkach, to jest na dwóch listkach, dwie jej córki siedzą po bokach każda na jednym stołku, a pasierbice siedzą we dwóch na jednym stołku najniżej. (W Krakowskiem opowiadają to samo)*” (‘про братки говорять, що це мачуха з двома дочками й двома падчірками. Мачуха, яка має представляти верхню пелюстку віночка, сидить на двох стільцях, тобто на двох листках, дві її дочки сидять по боках кожна на одному стільці, а падчірки сидять удвох на одному стільці найнижче. (У краківському розповідають те саме)’) [Ulanowska, 292].

М. Белетич вважає, що слов'янські назви, очевидно, „є кальками нім. *Stiefmütterchen*” [1, 96], а також зазначає, посилаючись на В. Махека, що в назві *сиротица* втратився зв'язок із мотивацією тим, що „квітка залишається остання в полі як сирота” [1, 96].

В аналізованій групі польських назв братків представлено адаптоване запозичення з німецької мови (*stifmutterk'i* [Sychta 5, 298]) та кальку німецької номінації (*macoszka* [SNZBP, 823]). В. Будзішевська, на відміну від В. Махека, розглядає лексему *sierotka* тільки як пов'язану зі згаданими легендами про мачуху, її дітей та пасербів-сиріт [19, 247]. Наведена група флоронімів, як і розглянута вище, містить у собі внутрішньо присутню ідею єдності трьох елементів. Щоправда, членами цієї міфологічної триєдності, яка вербальному на рівні перетворюється на двоєдність (а швидше на опозиційну пару), є зовсім відмінні персонажі: мачуха, дочки, падчірки. Цікаво, що в назвах братків не зафіксовано жодного прикладу спільної появи „неподільної пари” (за термінологією А. Брюкнера), натомість кожен її член виступає в номінаційних варіантах як у формі однини, так і множини (подібно до *bratki* – див. вище) [18, 678]: *macoszka, macoszki / maceszki / macešk'i / maczoschki / macošk'i, stifmutterk'i; sierotka, sierotki*.

Уявлення про страждання, знедоленість, самотність сирітки, очевидно, зумовили використання для називання братків також лексем: *wdówki*

[SNZBP, 823; 29, 17; 29, 98] / *wdowki* [29, 17; Linde, 166] та *newistka* [SNZBP, 823]. Щодо назв *wdówki* / *wdowki* А. Спультник писала, що „вони пов'язані з поширеними серед слов'ян легендами про сиріт, які мають злу махучу, та яких перетворено на цю рослину” [29, 98]. Польська жартівлива пісня: „– *Różyczka panience, / – tulipan mężatce, / – zwykły bratek wdowulince, / – a pokrzywa babce*” (‘трьояндочка для дівчини, тюльпан молодичці, звичайні братки удовичці, а кропива бабці’) [Albośmy, 756], – також свідчить про існування в уявленнях про братки їхнього зв'язку із удовою. Назва *newistka* [SNZBP, 823] має українське походження, що виявляється на фонетичному, граматичному та семантичному рівні. У польських, як і українських, фольклорних текстах, які презентують традиційні народні уявлення, найчастіше розповідається про важку долю невістки в чужій, новій родині. Імовірно, на підставі цієї ознаки і відбулося перенесення назви *newistka* на квітку братків, яка стає таким чином своєрідним символом знедолених (сиріт, вдів, невісток; згадаймо, брат і сестра теж, за легендою, зазнали лиха, через яке вони і перетворилися на квітку).

Засвідчена Е. Маєвським номінація *niezapominajka* [SNZBP, 823], уживана по відношенню до братків. походить від сполуки *nie zapominaj* ‘не забувай’ (детальніше див. [5, 72]) та пов'язується з польським звичаєм давати цю квітку „на знак дружби й любові. Полька дарує цю квітку лише своєму обранцю” [2, 80].

Мотивацію лексеми *oczki* [SNZBP, 823] можна вбачати як у народнопоетичних уявленнях слов'ян, так і в лікувальних властивостях братків. На користь першого варіанта тлумачення свідчать відомості, наведені П. Софричем: „У нас сербів та в росіян ця квітка отримала свої красиві імена за одним явищем, яке є спільним для квітів, але яке в цьому разі пояснюється поетичним натхненням, а ним [явищем – Л. Н.-А.] є те, що ця рослина весь день поступово повертає свій квітковий віночок за сонцем, шукаючи тепла та світла. Звідти її красиве ім'я у нас *дикино око* [‘любляче око’ – Л. Н.-А.], яке безперервно дивиться на коханого, випромінює свою ніжність. А цьому уявленню про неї відповідає також її російське ім'я: *анютины глазки*. Отож, ці імена також вказують на те ж, що й слова поета: „Веселе очи на драгог гледи” [‘веселі очі на любого дивляться’ – Л. Н.-А.]” [2, 80-81].

Аргументом на користь другого варіанта слугують етнографічні дані: „[*Rutyna jest wyrabiana w Polsce i stosuje się ją przy zaburzeniach wzrokowych na skutek schorzeń w siatkówce oka.*] *Została ona po raz pierwszy wykryta w zielu ruty, ale występuje w bardzo wielu roślinach, jak np. w bratkach, w kwiatach bzu czarnego, w zielu i w kwiatach gryki...*” (‘рутина

виготовляється в Польщі та застосовується при зорових розладах, які виникли внаслідок захворювань у сітківці ока.] Вперше вона була виявлена у траві рути, але міститься в дуже багатьох рослинах, як, напр., у братках, у квітках бузини, у траві та квітах гречихи') [Muszyński, 163]; „No, na przykład rośliny o kwiatach niebieskich, to sie leczyło oczy. To było tak: bratki polne, które są po łąkach i w kończynach, następnie świetlik łąkowy, znam, bo tutaj jest koło mnie, to te rośliny leczyły oczy” (‘ну, наприклад, рослини з блакитними квітами, то лікували очі. Це було так: польові братки, які є на перелогах та краях, потім очанка, знаю, бо тут є біля мене, то ці рослини лікували очі’) [Niebrzegowska, 139]. Отже, назва *oczki* [SNZBP, 823] переноситься з об'єкта на засіб лікування.

З особливостями зорового сприйняття пов'язана назва братків *blęšek* [Sychta 7, 16], *bleszczek* [Karłowicz, 253]. Імовірно, вона походить від іменника *blask* ‘блиск, яскраве, сильне світло’ (від псл. * *blěskъ* [17, 29]) та мотивується яскравим, блискучим забарвленням пелюсток квітки.

Номінації *maśluk* [SNZBP, 823], *maśluki* [SNZBP, 823] походять від іменника *masło* ‘масло’ і, на перший погляд, здаються невмотивованими. Однак етнографічні записи свідчать, що „olejek wyciśnięty z bratka jest używany do usuwania strupów i pryszczu” (‘олійка, витиснута з братків, використовується для усування струпів і прищів’) [BC, 155]. Таким чином, виникнення аналізованих назв зумовлене маслянистістю субстанції, яку отримують із братків та використовують із лікувальною метою.

Флоронім *gardłówki* [Udziela, 131] утворений від іменника *gardło* ‘горло’. Польові записи фіксують, що „bratki polne nazywają... w Krzywej gardłówkami, a w tej ostatniej wsi używają ich przeciw bólowi gardła w ten sposób, że świeże kwiatki wraz z korzeniem i liśćmi wypłókanе w zimnej wodzie, gotują i odwarem tym letnim płóczą gardło, gdy boli” (‘польові братки називають... у Кривій *gardłówkami*, а в цьому останньому селі їх використовують від болю горла таким чином, що свіжі квіти разом з корінням і листям, виполоскані в холодній воді, варять і тим відваром, літнім, полощуть горло, коли болить’) [Udziela, 131]. Подібно до того, як у лексемі *oczki* назва об'єкта лікування переноситься на його засіб, так у випадку номінації *gardłówki* від назви об'єкта утворюється назва рослини-засобу лікування. Сама ж дериваційна модель (від іменникової основи за допомогою форманта *ówk-i*) є поширеною та актуалізується навіть у наведених вище флоронімах, напр., *wdówki*.

Назва *anginka* [МПЗ 14; МПЗ 5] зафіксована у двох текстах польових записів: „Mam anginke, która naprawdę taka lecznicza. Trzeba ją potrząść, ten

łok [...] , nawet jak sie ma katar węchać. Ten zapach [...] jak ucho to [...] roztrzeć na miazge wsadzić do ucha..." (‘у мене є „ангінка”, яка, дійсно, така цілюща. Треба її потерти, ці ліки [...], навіть, як у когось нежить, – шикати. Цей запах [...], як вухо, то [...] перетерти на кашу, покласти у вухо...’) [МПЗ 14]; *„To jest anginka... To tak witamina C... To raczej taki przeciw bakteryjne chorobom, bóli gardła, jamy ustnej, o płukania robić, o herbatki z tego robić... No i zapach ma przede wszystkim, aromat ma bardzo ładny"* (‘Це „ангінка”... Це так вітамін С... Це так, швидше, таке антибактеріальне від хвороб, болю горла, ротової порожнини, ось, полоскання робити, ось, чаї з цього робити... Ну, і запах має передусім, аромат у неї дуже гарний’) [МПЗ 5]. Наведені відомості свідчать, що лексема *anginka* використовується для позначення братків завдяки перенесенню назви з хвороби, від якої лікують, на рослину, за допомогою якої здійснюється лікування.

Проаналізовані в нашій розвідці сучасні загальнопольські, історичні та діалектні назви братків засвідчують, що реконструкція мовного образу рослини неможлива без розгляду всіх її номінацій. Діалектні та історичні назви братків відкривають такі фрагменти уявлень про цю квітку, які лишаються прихованими від дослідника, який вивчає лише загальнопольські лексеми. А.М. Шамота зазначала: *„Як правило, мотивацію таких назв дослідники шукають в народних переказах і легендах. А тим часом, саме ці назви можуть бути яскравим прикладом того, як легенда виникає на основі існуючої назви для пояснення її номінації, а не навпаки, про що говорив у свій час О.О. Потебня. Очевидно, такі назви зумовлюються фізичними властивостями рослин...”* [12, 86-87]. Говорити про первинність мотивації флоронімацій певними властивостями рослин чи вторинність мотивації, пов’язаної з певною легендою, складно. Найчастіше поява певних назв братків зумовлена як їх ознаками (особливостями зовнішнього вигляду, зорового сприйняття чи лікувальними властивостями), так і міфологічними, народнопоетичними уявленнями про них водночас. Для вивчення мовного образу рослин загалом та братків зокрема не так важливо, яка мотиваційна модель є первинною. Найбільшої ваги набуває співіснування в польській мовній свідомості цих моделей, їхнє взаємодоповнення.

На підставі аналізу польських назв братків було виявлено, що в мовній свідомості ця рослина наділена такими стереотипними рисами: *bratki* – це квітка (напр., *potrójny kwiat, kwiat Świętej Trójcy*), різновид фіалки (напр., *potrójny fiołek*); забарвленню її пелюсток притаманне поєднання контрастних кольорів (напр., *fioletki na poły modre i żółte > brat i siostra* і

под.), що відображено в легенді про появу братків унаслідок перетворення на квітку брата й сестри (напр., *brat i siostra* > *bratki, siostrzyczka*); особливості будови квіткового віночка відбиваються в легенді про мачуху й падчірок (напр., *macoszki, sierotki*); квітка має три складові частини: верхні, нижні й бокові пелюстки (напр., *potrójny fiolek, potrójny kwiat* > *kwiat Świętej Trójcy*, а також опосередковано *macoszki, sierotki*); нерозпущений бутон нагадує дзвіночки (*dzwonki*), що може сприяти використанню рослини із захисною функцією; у зоровому сприйнятті братків підкреслюється їхня яскравість, блиск (напр., *blęszcz*); братки асоціюються з людьми, які зазнають страждань (напр., *sierotki, wdówki*, а також *brat i siostra* й похідні); ця квітка наділена магічними властивостями і може сприяти зміцненню чи побудові любовних зв'язків (*oczki*), а також збереженню пам'яті про когось (*niezapominajka*); лікувальні властивості братків спрямовані проти хвороб очей (*oczki*), горла (*gardłówki*), проти ангіни зокрема (*anginka*), а лікувальна рідина (олійка), отримувана з братків і використовується як засіб від шкірних захворювань, є маслянистою (*maśluk*). Звичайно, це лише кілька стереотипних рис, реконструйованих внаслідок вивчення польських номінацій братків. Відтворення решти ознак цієї квітки, закріплених у польській мовній свідомості, та цілісний опис польського мовного образу братків ми передбачаємо здійснити в подальших працях.

ЛІТЕРАТУРА:

1. *Бјелетић М.* Од девет брата крв (фитоними и термини сродства) // Кодови словенских култура. – Београд, 1996. – Број 1: Бильке. – С. 89-101;
2. Главније билье у народном веровању и певању код нас Срба. По Ангелу де Губернатису / Скупио и саставио Нишевланин (П. Софрић). – Београд, 1912. – 281 с.;
3. Етимологічний словник української мови: У семи томах / Ред. колегія: О.С. Мельничук В.Т. Коломієць, Т.Б. Лукінова та ін. – К., 1982. – Т. I. – 631 с.;
4. *Henon-Айдачич Л.В.* Вивчення рис польського мовного образу квітки методами ареальної лінгвістики // Діалектна мова: сучасний стан і динаміка в часі. До 100-річчя професора Федота Трохимовича Жилка: Тези доповідей Міжнародної наукової конференції. – К., 2008. – С. 142-144;
5. *Henon-Айдачич Л.В.* Польський мовний образ незабудки (назва, гіпероніми, гіпоніми) // Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика. – К., 2008. – Вип. XVI. – С. 69-79;
6. *Henon-Айдачич Л.В.* Стереотип квітки в польській мові та культурі (на матеріалі словників польської мови). Частина 2 // Київські полоністичні студії / За ред. Р.П. Радишевського. – К., 2007. – Т. IX: Європейський вимір української полоністики. – С. 493-500;
7. *Henon-Айдачич Л.В.* Стереотип квітки в польській мові та культурі (на матеріалі словників польської мови). Частина 1 // Вісник Харківського університету. – Серія: філологія. – 2008. – № 787. – Вип. 52. – С. 63-67;
8. *Henon-Айдачич Л.В.* Стереотип квітки в польській мові та культурі (на матеріалі фольклорних записів О. Кольберга) //

- Мовні і концептуальні картини світу: Збірник наукових праць / Відп. ред. (І).І. Чередниченко. – К., 2008. – Вип. 24. – Ч. 2. – С. 316-321; **9.** *Непон-Айдачич Л.В.* (Стереотип конвалії в польській мові і культурі // Етнолінгвістичні студії: Збірник наукових праць / За ред. П. Гриценка, В. Конобродської. – Житомир, 2007. – 2. – С. 102-121; **10.** Славянские древности. Этнолингвистический словарь / Под общей ред. Н.И. Толстого. – Москва, 1999. – Т. 2: Д-К. – 701 с.; **11.** *Чайкановић В.* Речник српских народних веровања о биљкама. – Београд, 1994. – 303 с.; **12.** *Шамота А.М.* Назви рослин в українській мові. – К., 1985. – 164 с.; **13.** *Bañkowski A.* Słownik etymologiczny języka polskiego. – Warszawa, 2000. – Т. 1. – 873 s.; **14.** *Bartmiński J.* O „Słowniku stereotypów i symboli ludowych” // Słownik stereotypów i symboli ludowych / koncepcja całości i red.: J. Bartmiński. Zast. red.: S. Niebrzegowska. – Lublin, 1996. – Т. 1: Kosmos. – Cz. 1: Niebo, światła niebieskie, ogień, kamienie. – S. 9-34; **15.** *Bartmiński J.* O profilowaniu i profilach raz jeszcze // O definicjach i definiowaniu / Red. J. Bartmiński, R. Tokarski. – Lublin, 1993. – S. 269-275; **16.** *Bartmiński J., Niebrzegowska S.* Profile a podmiotowa interpretacja świata // Profilowanie w języku i w tekście / Pod red. J. Bartmińskiego, R. Tokarskiego. – Lublin, 1998. – S. 211-224; **17.** *Boryś W.* Słownik etymologiczny języka polskiego. – Kraków, 2005. – 864 s.; **18.** *Brückner A.* Słownik etymologiczny języka polskiego. – Warszawa, 2000. – Wyd. IX. – 806 s.; **19.** *Budziszewska W.* Słowiańskie słownictwo dotyczące przyrody zryw. – Wrocław, Warszawa, Kraków, 1965. – 360 s.; **20.** *Dejna K.* Dialekty polskie. – Wrocław, 1973. – 283 s., [70] s.; **21.** Encyklopedia zielarstwa i ziołolecznictwa / Pod red. H. Strzeleckiej i J. Kowalskiego. – Warszawa, 2000. – 645 s.; **22.** *Habrajska G.* Dialektologiczne metody we współczesnym językoznawstwie // Łódzkie Towarzystwo Naukowe. – Prace Wydziału I – Językoznawstwa, nauki o literaturze i filozofii. – 1998. – NR 99: Teoretyczne, badawcze i dydaktyczne założenia dialektologii. – S. 55-61; **23.** Język a kultura. – Wrocław, 2001. – Т. 16: Świat roślin w języku a kulturze / Pod red. A. Dąbrowskiej, I. Kamińskiej-Szmaj. – 281 s.; **24.** *Levi-Stros K.* Divlja misao. – Beograd, 1978. – 366 s.; **25.** *Piekarczyk D.* Kwiaty we współczesnym językowym obrazie świata. – Lublin, 2004. – 241 s.; **26.** *Rogowska-Cybulska E.* Gwarowy obraz roślin w świetle aktywności nominacyjnej ich nazw (na przykładzie gwary wsi Wagi w powiecie łomżyńskim). – Gdańsk, 2005. – 359 s.; **27.** Słownik botaniczny / Red. nauk. A. i J. Szwejkowsy. – Warszawa, 2003. – Wyd. II. – 1136 s.; **28.** Słownik stereotypów i symboli ludowych / koncepcja całości i red.: J. Bartmiński. Zast. red.: S. Niebrzegowska. – Lublin, 1996; 1999; 2012; 2012; 2017. – Т. 1: Kosmos. – Cz. 1: Niebo, światła niebieskie, ogień, kamienie; Cz. 2: Ziemia, woda, podziemie; Cz. 2: Ziemia, woda, podziemie; Cz. 3: Meteorologia; Cz. 4: świat, światło, metale; Т. II: Rośliny. – Cz. 1: Zboża; **29.** *Spólnik A.* Nazwy polskich roślin do XVIII wieku. – Wrocław, Warszawa, Kraków, Gdańsk, Łódź, 1990. – 136 s.

СПИСОК СКОРОЧЕНЬ НАЗВ ДЖЕРЕЛ:

- МПЗ 5** Матеріали польових записів // Етнолінгвістичний архів Відділу текстології та граматики сучасної польської мови Інституту польської філології Університету Марії Склдовської-Кюрі в Любліні. – TN 909 B/5. – Słiwica koło Krasiczyna, 1994.
- МПЗ 14** Матеріали польових записів // Етнолінгвістичний архів Відділу

- текстології та граматики сучасної польської мови Інституту польської філології Університету Марії Склодовської-Кюрі в Любліні. – TN 909 B/14. – Krasieczyn, 1994.
- Albośmy** Albośmy to jacy tacy. Zbiór pieśni Krakowiaków wschodnich i zachodnich / Zebrał i oprac. P. Platek. – Kraków, 1976. – 845 s.
- BC** Brzegowy F., Cieśla J. Królówka wieś rodzinna Kazimierza Brodzkiego // Orli Lot. – 1935. – R. 16. – S. 138-158.
- Fischer** Fischer A. Lud polski. Podręcznik etnografii Polski. – Lwów, 1926. – 240 s.
- Gustawicz** Gustawicz B. Podania, przesady, gadki i nazwy ludowe w dziedzinie przyrody. Część druga [Galicja] // Zbiór Wiadomości do Antropologii Krajowej wydawany staraniem Komisji Antropologicznej Akademii Umiejętności. – 1882. – T. 6. – S. 201-317.
- Karłowicz** Karłowicz J. Słownik gwar polskich. – Kraków, 1900. – T. 1: A-E. – 454 s.
- Kolberg** Kolberg O. Dzieła wszystkie. – Wrocław, 1962. – T. 2: Sandomierskie. – 283 s.
- Linde** Linde M.S.B. Słownik języka polskiego. – Warszawa, 1994. – T. I. – 684 s.
- Moszyński** Moszyński K. Kultura ludowa Słowian. – Kraków, 1929. – Cz. 1. – IX, 710 s.
- Muszyński** Muszyński J. Ludowe kaszubskie nazwy roślin // Acta Societatis Botanicorum Poloniae. – Warszawa, 1936. – Vol XIII. – Nr 3. – S. 161-169.
- Niebrzęgowska** Niebrzęgowska S. Przestrach od przestachu. Rośliny w ludowych przekazach ustnych. – Lublin, 2000. – 265 s.
- PLA** Pawlak A., Lisakowski J., Andrzejczak B. Pieśni ludowe z Kujaw // Literatura Ludowa. – 1963. – 4. – S. 43-59.
- SJP Dor** Słownik języka polskiego / Pod red. W. Doroszewskiego. – Warszawa, 1958-1962. – T. I-XI. – Przedruk elektroniczny. – Warszawa, 2000.
- SJP Szym** Słownik języka polskiego / Pod red. M. Szymczaka: przedruk elektroniczny. – Warszawa, 2000.
- SNZBP** Słownik nazwisk zoologicznych i botanicznych polskich, zawierający ludowe oraz naukowe nazwy i synonimy polskie, używane dla zwierząt i roślin od XV-go wieku aż do chwili obecnej. Źródło zestawione z synonimami naukowymi łacińskimi. Zebrał i ułożył Erazm Majewski. – Warszawa, 1898. – T. II: Słownik łacińsko-polski. Pomnożony porównawczym materiałem, zaczerpniętym z innych języków słowiańskich. – Część druga: M-Z. – S. 467-890.
- Sychta** Sychta B. Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej. – Wrocław, 1967-1976. – T. 1-7.
- Udziała** Udziała S. Lud polski w powiecie Ropczyckim w Galicyi [cz. 1] // Zbiór Wiadomości do Antropologii Krajowej wydawany staraniem Komisji Antropologicznej Akademii Umiejętności. –

1890. – Т. 14. – С. 1-136.
- Ulanowska** Ulanowska S. Niektóre materiały etnograficzne we wsi Łukowcu (mazowieckim) zebrane // Zbiór Wiadomości do Antropologii Krajowej wydawany staraniem Komisji Antropologicznej Akademii Umiejętności. – 1884. – Т. 8. – С. 247-323.
- USJP** Uniwersalny słownik języka polskiego / Pod red. S. Dubisza. – Warszawa, 2003. – Т. I-IV. – Przedruk elektroniczny. – Warszawa, 2004.

Николайчук Х. (Львів, Україна)

Семантичні особливості синонімічних пар *stara panna* і *singielka*, *stary kawaler* і *singiel* (на матеріалі текстів сучасної польської мови)

У статті здійснено комплексний семантичний аналіз польських фразеологічних одиниць *stara panna*, *stary kawaler* та лексем *singielka*, *singiel*. Виявлено спільні й відмінні риси плану змісту цих мовних одиниць на основі лексикографічних та контекстних досліджень.

Ключові слова: фразеологічна одиниця, лексема, контекстне дослідження, семантика.

В статті осуществлен комплексний семантичний аналіз польських фразеологічних одиниць *stara panna*, *stary kawaler* і лексем *singielka*, *singiel*. Виявлені общіє і отличительные черты плану содержания этих языковых одиниць на основе лексикографических и контекстных исследований.

Ключевые слова: фразеологическая единица, лексема, контекстное исследование, семантика.

The article is devoted to the complex semantic analysis of idioms *stara panna*, *stary kawaler* and lexemes *singielka*, *singiel*. The common and distinctive features of the meanings of these linguistic units are revealed on the basis of lexicographic and contextual research.

Key words: idiom, lexeme, contextual research, semantics.

Незаміжні чи неодружені люди завжди привертали увагу суспільства. Ставлення соціуму до осіб, які не мають власної сім'ї, певним чином відображається також у мові. Стилистично і прагматично нейтральними польськими одиницями, що називають певний вид сімейного стану – незаміжня, неодружений – є лексеми *niezateżna* / *panna*, *niezonoaty* / *kawaler*, використання яких є єдино можливою опцією під час окреслення відповідного сімейного стану в офіційно-діловому стилі. Однак, у польській мові існують також інші (аксіологічно марковані) вербальні засоби вираження вищезгаданого явища: з одного боку, це фразеологічні